

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 311.12.2

Свиридюк Н. П., к.ю.н., доцент, докторант НАВС

Щодо методологічних засад та правового змісту економічної політики сучасної держави

У статті аналізуються сутність та зміст державної економічної політики. Акцентується увага на основоположних цілях та завданнях економічної політики сучасної держави, яка здійснюється в інтересах суспільства.

Ключові слова: держава, функції держави, економіка, політика, сучасна держава, державна політика, державна економічна політика.

В статье анализируются сущность и содержание государственной экономической политики. Акцентируется внимание на основных целях и задачах экономической политики современного государства, которая осуществляется в интересах общества.

Ключевые слова: государство, функции государства, экономика, политика, современное государство, государственная политика, государственная экономическая политика.

This article analyzes the nature and content of economic policy. Attention is focused on fundamental goals and objectives of the economic policy of the modern state, which is in the public interest.

Key words: state functions of the state, the economy, politics, current state, public policy, nationaleconomic policy.

Актуальність теми. Виходячи з потреб переосмислення шляхів розвитку правової системи України у період соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень стало актуальним звернення до проблематики реалізації державної економічної політики сучасної держави. Фундаментальні перетворення в економіко-правовій сфері української держави спонукають науковців до дискусії з питань вибору ефективної економічної політики України, орієнтованої на економічне зростання держави.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні функцій держава має орієнтуватися не лише на необхідність вирішення тих чи інших економічних, соціальних, екологічних завдань, а й виходити з реальних ресурсів та засобів, які є в її розпорядженні. Саме на цьому шляху можна знайти ту золоту середину між мінімальною та максимальною державою, яка здатна забезпечити соціальні та особисті статки, та не викликати криз та катаклізмів у політичній сфері.

В юридичній літературі неодноразово відмічалось, що характеристика функцій держави як основних напрямів її діяльності недостатня, що під функціями варто розуміти й форми та зміст цієї діяльності. Такий підхід фактично означає перехід від використання поняття «функція держави» до такого поняття, як «державна політика». Поняття «державна політика» є категорією, зміст якої розкриває не тільки через напрями діяльності держави та її інститутів. Вона включає способи організації суспільно-політичного життя: узгодження різномірних інтересів, подолання конфліктів та криз, реалізацію спільного інтересу. Державна політика виступає також як діяльність еліт

та лідерів, яка здійснюється за допомогою інститутів держави [1, с. 62-63].

Тому уявляється необхідним та доцільним проаналізувати поняття, зміст та форми здійснення державної економічної політики. Адже вирішення завдань щодо формування демократичної державності та соціальної ринкової економіки неможливе без чіткої, гнучкої і виваженої державної економічної політики. На цій основі об'єктивно постає проблема створення механізмів досягнення політичної стабільності, консенсусу інтересів різних інститутів та суб'єктів політичної влади у процесі прийняття політичних рішень в економічній сфері, обґрунтування значущості устрою суспільно-політичного життя щодо формування економічної політики держави, яка б відповідала запитам кожного пересічного громадянина.

Потреба в здійсненні глибоких реформаційних перетворень, створення сучасної політичної системи, упровадження інноваційних технологій демократичного державного управління змушують переглянути підходи до теоретико-методологічного узагальнення формування та ефективного втілення в життя державної політики, розробка продуктивної моделі якої сьогодні є ключовим завданням, що, в остаточному підсумку, визначає успішність побудови демократичної, правової та соціальної держави.

Державна політика відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Сама вона має на меті своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, складність, суперечливість і знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики приймаються відповідні державно-політичні рішення, спрямовані на розв'язання певної проблеми, яка виникає у тій чи іншій сфері суспільного життя (політичній, економічній, соціальній, культурній, екологічній тощо), розробляються відповідні програми та інструменти їх реалізації.

Державна політика як важливий компонент життєдіяльності суспільства, маючи велику кількість вимірів і характеристик, формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованої держави. У зв'язку з цим актуалізується необхідність удосконалення процесу формування та здійснення завдань державної політики й посилення її регулятивного впливу на розвиток найважливіших сфер життєдіяльності сучасного суспільства, у тому числі у сфері економіки. Такі завдання вимагають ґрунтовної наукової розробки концептуальних засад державної економічної політики, поглибленого теоретико-методологічного аналізу процесу її становлення та реалізації.

Варто зазначити й те, що реформування суспільно-політичного життя у тоталітарних суспільствах, становлення в них демократичної, соціальної, правової державності тощо, потребують підготовки нового покоління аналітиків, консультантів, експертів, викладачів, організаторів для системи державного управління, партій і рухів, засобів масової інформації, центрів, фондів та інших структур, систематичного підвищення їх кваліфікації. Економічні та правові реформи автоматично не приречені на успіх. Адже активними «агентами впливу» певною мірою залишаються чиновники старого, командно-адміністративного ґарту, або представники олігархічно-кланового плану. Тому логічно актуалізується питання щодо компетентності, психологічної і моральної придатності суб'єктів, діяльність яких полягає у запровадженні та реалізації економічної та правової реформи.

Наукові дослідження проблем державної економічної політики, незважаючи на колосальну кількість наукових праць, у тому числі дисертаційного та монографічного характеру (Арістова І.В., Барановський Ф.В., Кальницький Е.А., Карпова В.В., Кучеренко О.О. Москалюк А.П., Несвіт Г.П., Тертичка В.В. та ін.), свідчать, що сьогодні в Україні практично ще не склалася система кваліфікованого аналізу сутності та змісту державної

політики, механізмів її впровадження як з причини відсутності відповідних теоретико-методологічних напрацювань, так і з причини нестачі методик, обмеженої кількості ґрунтовної наукової й навчально-методичної літератури та, нарешті, з причини відсутності відповідно підготовлених фахівців. Це відповідальне й складне завдання, від розв'язання якого безпосередньо залежатимуть й наші успіхи в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Значною мірою ці загальні проблеми характерні й для відносин, які виникають у процесі функціонування сучасної держави в сфері економіки.

У вітчизняній науці проводилися дослідження щодо державної правової (Селіванов В. М., Ющик О. І.), соціальної (Крупник А. С., Лобас В. М.), гендерної (Карлова В.), інформаційної (Арістова І.В., Несвіт Г. П.), культурної (Карлова В.), муніципальної (Дегтярьова І. О., Кампо В. М., Падалко Г. В.), воєнної (Максіменцев М. Г.) політик тощо.

Однак, за винятком окремих публікацій, кандидатських дисертацій, зокрема: Ф.В. Барановського (досліджує лише політологічні аспекти економічної політики держави [2]); наукових пошуків економістів, як-то О.В. Алейнікова (проблеми економічної політики інноваційного розвитку держави в ринкових умовах [3]); Н.П. Москалюк (питання формування державної інвестиційної політики і вдосконалення механізму її реалізації в умовах стабілізації національної економіки [4]); М.Г. Максименцева та О.В. Пасічника (проблеми реалізації валютно-курсової політики сучасної держави [5: 6]); Т. В. Кондратюк (висвітлюються основні напрями державної політики щодо підтримки малого бізнесу [5]), а також статей окремих дослідників, комплексних досліджень процесів становлення, розвитку та здійснення державної економічної політики з позицій юридичної науки недостатньо.

Між тим, наприклад, не викликає сумніву той факт, що повільні темпи й труднощі реформування Української держави й суспільства на принципах визнання приватної власності як основи свободи людини, ринкової економіки та свободи підприємницької діяльності багато в чому пов'язані з відсутністю науково-аналітичного забезпечення державної політики у сфері економіки або так званої державної економічної політики України. Наслідком цього, зокрема, є те, що такі найважливіші економічні проблеми, як підприємництво, приватизація, право власності на землю у контексті державної економічної політики, визнаються і стають предметом теоретичного дослідження й практичного розв'язання постфактум, вже після того, як вони загострилися або іноді навіть зайшли у глухий кут. Парадоксальною, але поширеною є практика законодавчих ініціатив у тих чи інших напрямках, наприклад, проблема продажу землі, а вже потім проведення парламентських слухань, укладення коаліційних угод або формальні одноособові спроби їх концептуалізації.

Усе це актуалізує необхідність фундаментального наукового аналізу державної економічної політики, дослідження вітчизняного й зарубіжного досвіду її розробки й впровадження, узагальнення відповідних науково-теоретичних надбань, що насамперед сприятиме вивченню особливостей складної динаміки державної економічної стратегії, допоможе зрозуміти основні закономірності й механізми її реалізації в сучасній Україні та спрогнозувати напрями й форми її розвитку. Думається, що найбільш доцільно проводити таке дослідження з позицій юридичної науки, передусім теоретико-правової, що, однак, не виключає, а й заслуговує на увагу й таких наук, як політологія, соціологія, економічна теорія, теорія державного управління тощо.

У зв'язку з цим спробуємо надати відповіді на деякі концептуальні питання,

зокрема, що являє собою державна економічна політика з погляду права, якими є її цілі та принципи, механізм формування та здійснення, які завдання ставить перед собою держава у сфері економічного розвитку, якими повноваженнями наділяються органи державної влади у сфері економіки тощо.

При розробці й обґрунтуванні найважливіших напрямів здійснення державної економічної політики варто виходити з її розуміння як іманентного атрибуту суверенної держави, яка самостійно визначає та здійснює в інтересах свого народу власну економічну і соціальну політику, формує стратегію й тактику свого розвитку, обирає ті чи інші засоби її практичного здійснення. У цьому контексті не можна не погодитися з О.Ю. Оболенським, на думку якого, першооснова регулювання всіх економічних інтересів знаходиться в окремому напрямі державної політики – державній економічній політиці. Метою державної економічної політики, на його думку, є досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом всебічного розвитку соціально-економічної системи та забезпечення соціальної та політичної стабільності. Державна економічна політика відтворює сутність державного регулювання економіки. Вона містить механізми цілепокладання, що перетворюють внутрішні та зовнішні інтереси та потреби в цілі та підцілі політики, механізми оперативного управління різними видами діяльності з реалізації цілей та контролю за результатами впровадження політики. Державна економічна політика віддзеркалює вплив держави на її соціально-економічний стан [7, с. 10].

Інший вітчизняний економіст Н.П. Москалюк, розглядаючи сутнісні ознаки державної інвестиційної політики, визначає її як частину державної економічної політики, спрямованої на забезпечення ефективної інвестиційної діяльності економічних агентів, або як діяльність держави щодо визначення мети, основних завдань і пріоритетних напрямів розвитку інвестиційного процесу в країні та комплекс заходів, спрямованих на реалізацію поставлених завдань [4, с. 5].

Російський вчений-правознавець В.С. Плетніков, відповідаючи на питання як відбувається практичне, конкретне вираження економічної діяльності держави, а точніше як держава як політичний суб'єкт влади проявляється у процесі здійснення економічних функцій, робить висновок, що її (держави) практична діяльність в економічній сфері розкривається, виявляється в державній економічній політиці (яка також може ґрунтуватися на принципі неучасті держави в господарському житті). На його думку, під державною економічною політикою розуміється напрям діяльності, зумовлений об'єктивними потребами економічного розвитку суспільства й усвідомлене державою (політичними партіями, представниками народу, державними службовцями та іншими посадовими особами), тобто концентроване вираження економічних, матеріальних інтересів за допомогою політико-правових засобів [8, с. 10–11].

Йдеться насамперед про створення надійних економічних гарантій суверенності, чіткого бачення шляхів та напрямів економічного розвитку сучасної держави. Зокрема, це стосується фінансово-кредитної та податкової політики, створення ринкової інфраструктури, міжнародних, зовнішньоекономічних зв'язків, активізації взаємовідносин з зарубіжними державами, ступінь ресурсного та енергетичного самозабезпечення держави тощо. Важливе значення має й наявність ефективної державної системи національної безпеки, що включала б економічну, політичну, оборонну та екологічну безпеки. Вони мають діяти у взаємозв'язку і матимуть за кінцеву мету вільний розвиток сучасної держави, забезпечуватимуть її інтеграцію в міжнародні світові та європейські процеси. Безумовно, досягти цього можливо лише шляхом першочергового створення надійної економічної

безпеки за рахунок реалізації комплексу заходів щодо захисту інтересів особистості, території та демократичної державності. Але, насамперед, економічна політика сучасної держави має враховувати об'єктивні потреби та інтереси її народу.

Загалом можна виділити такі функції економічної політики сучасної держави, як здійснення регулювання економіки в інтересах соціальних груп, які мають політичну владу; зрівняння економічних інтересів соціальних груп, які мають політичну владу, та економічних інтересів соціальних груп, які не мають її, в протилежному випадку держава буде нездатна забезпечити стабільне становище суспільної системи; забезпечення задоволення економічних інтересів усієї соціальної системи в цілому (грошовий обіг, енергетичне забезпечення, будівництво споруд, інфраструктура, екологічні проблеми тощо); встановлення та розвиток взаємовигідних економічних зв'язків з іншими країнами, а також захист економічних інтересів своєї країни тощо [2, с. 10].

Також деякі автори, ґрунтуючись на аналізі соціально-економічних функцій держави в трансформаційний період, з урахуванням перспективи формування соціально орієнтованої економіки, вважають, що головними напрямками державної економічної політики, через які реалізується механізм державного регулювання економіки, є: приватизація й акціонування, розвиток малого підприємництва, забезпечення соціального захисту населення. Уявляється, що саме ці напрями передусім забезпечать реалізацію стратегічних цілей державної політики – розвиток людського потенціалу, зниження рівня бідності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки й інтеграції України в Європейський Союз [9, с. 5].

Для аналізу сутності державної економічної політики характерним є розмежування понять цінності, цілі й завдання, а також її фундаментальних цілей. Саме економічні цілі сучасної держави зумовлюють відповідні напрями її економічної політики. Для сучасних держав характерним є визначення цілей їх економічної політики з ґрунтуванням на таких базових суспільних цінностях, як людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством; державність, добробут населення та національна безпека; відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованої демократії; послідовне утвердження гуманістичних і правових засад розвитку суспільства, поваги й толерантності, професійності й авторитету, доброчинності й шляхетності у відносинах між людьми, становлення громадянського суспільства тощо.

Для визначення доцільних (оптимальних) цілей слід враховувати, що ціль одночасно є продуктом і виробничим фактором аналізу державної економічної політики, та виявляти і пояснювати відмінності між цілями й альтернативами політики. На наш погляд, можна класифікувати цілі державної політики за двома великими групами: головні (самостійні) й інструментальні цілі – умови, які полегшують досягнення головних (самостійних) цілей. Важливими також є стратегічні цілі; горизонтальні цілі; вертикальні цілі тощо. Розмежовуючи категорії «цілі», «заходи», «критерії», слід мати на увазі, що взаємозв'язок цілі з результатом загалом дорівнює результативності державної політики, і тому доцільним є врахування притаманних цілеутворенню закономірностей.

Для досягнення зазначених цілей, на наш погляд, державна економічна політика повинна бути спрямована на забезпечення реалізації конституційних економічних прав людини і громадянина (права приватної власності, на свободу підприємницької діяльності, на управління об'єктами права суспільної власності (загальнонародної власності, комунальної та державної власності); створення умов для реалізації функцій та повноважень суб'єктів

економічних відносин; забезпечення державних гарантій економічної діяльності.

Таким чином, економічна політика — це свідома, цілеспрямована діяльність державних органів, політичних партій та суспільних організацій в економічній сфері, що здійснюється в інтересах суспільства.

Навряд чи викликає сумнів те, що держава покликана відігравати активну роль в регулюванні економічних процесів і вживати заходи з соціального захисту населення. Йдеться не про те, чи повинна держава втручатися в економічне життя суспільства, а лише про те, яким чином і в яких масштабах це потрібно робити.

Для виконання цих основоположних цілей економічна політика діє в декількох напрямках. По-перше, створює саму інфраструктуру і середовище економічної діяльності. По-друге, формує інституційну структуру, що забезпечує основні норми і правила економічної діяльності. По-третє, створює сприятливе соціальне середовище. По-четверте, розробляє і реалізує певну економічну політику, покликану, наприклад, визначати пріоритетні напрями економічного розвитку. По-п'яте, здійснює власну економічну діяльність як активного суб'єкта економічної політики. По-шосте, встановлює державне замовлення і здійснює державні закупівлі.

Принципами економічної політики є: конституційність та законність — реалізація політики здійснюється відповідно до конституції та законів держави, підзаконних актів на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами державної влади та суб'єктами економічної системи суспільства; забезпечення цілісності та єдності економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної та інших систем; єдність цілей, напрямів, завдань і механізмів реалізації державної економічної політики; комплексний підхід до реалізації державної економічної політики; взаємодія і співробітництво органів державної влади й суб'єктів економічної системи суспільства в процесі реалізації державної економічної політики; наступність державної економічної політики на різних етапах її здійснення; максимальна наближеність надання послуг до рівня їх споживання на основі розподілу повноважень між рівнями публічної влади; всебічна підтримка та гарантування прав суб'єктів економічної системи суспільства з боку держави; стимулювання тісного співробітництва між органами державної влади та суб'єктами економічної системи суспільства у розробленні та реалізації заходів щодо економічного розвитку; невтручання або обмежене втручання (як правило, на основі закону) органів державної влади в господарську діяльність суб'єктів економічної системи суспільства тощо.

Таким чином, завданнями економічної політики є: здійснювати регулювання економіки в інтересах соціальних груп, які мають політичну владу; пов'язувати, зрівноважувати економічні інтереси як тих соціальних груп, які мають політичну владу, так і тих, котрі не мають її; забезпечувати функціонування всієї соціально-економічної системи в цілому (грошовий обіг, енергетика, будівництво, екологічні проблеми, інфраструктура); установлювати й розвивати взаємовигідні економічні зв'язки з іншими країнами, захищаючи економічні інтереси власної країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оборотов Ю. Н. Современное государство: Основы теории : учеб. курс / Оборотов Ю. Н. — Одесса : Астропринт, 2008 . — 132 с.
2. Барановський Ф. В. Економічна політика держави: політологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політол. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» /

Ф. В. Барановський. — К., 1999. — 20 с.

3. Алейнікова О. В. Економічна політика інноваційного розвитку держави в ринкових умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економіч. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О. В. Алейнікова. — Дніпропетровськ, 2004. — 20 с.

4. Москалюк Н. П. Державна інвестиційна політика в умовах стабілізації національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Н. П. Москалюк. — К., 2002. — 19 с.

5. Максименцев М. Г. Механізм валютно-курсової політики в європейських країнах з перехідною економікою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Н. П. Максименцев. — К., 2000. — 21 с.

6. Пасічник О. В. Валютно-курсова політика та механізм її реалізації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / О. В. Пасічник. — К., 2004. — 19 с.

7. Оболенський О. Ю. Організаційний механізм регулювання економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економіки» / О. Ю. Оболенський. — Донецьк, 2001. — 33 с.

8. Плетников В. С. Апарат управління економікой в механізмі російського государства : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В. С. Плетников. — Екатеринбург, 2004. — 22 с.

9. Шкурупій Л. О. Механізм державного регулювання трансформаційної економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Л. О. Шкурупій. — Донецьк, 2001. — 19 с.

УДК 340.111.5

Мелех Б. В., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Львівського інституту МАУП

Правова освіта як засіб забезпечення правопорядку

Належний рівень забезпеченості прав, свобод людини і громадянина, побудова правової держави та громадянського суспільства, стан правопорядку залишаються актуальними і сьогодні. Європейський вибір України обумовлює суттєві зміни у національному законодавстві, насамперед, в узгодженні його з міжнародними стандартами щодо забезпечення прав людини, а також в розумінні та усвідомленні загальнолюдських цінностей. Сприятиме цьому повинно в першу чергу співробітництво органів державної влади України з міжнародними і громадськими організаціями, дотримання законності та належне виконання своїх обов'язків. Не в останню чергу це буде залежати від реалізації зобов'язань взятих Україною перед міжнародною спільнотою щодо вдосконалення системи правової освіти.

Ключові слова: права людини, правова освіта, верховенство закону, забезпечення прав людини, захист прав громадян, правова держава, громадянське суспільство, правова культура.

Надлежащий уровень обеспеченности прав, свобод человека и гражданина, построение правового государства и гражданского общества, состояние правопорядка остаются актуальными и сегодня. Европейский выбор Украины обуславливает существенные изменения в национальном законодательстве,